

| T Á J É K O Z Ó D Á S |

OSVÁTH GÁBOR:

A KOREAI ÉS MÁ S KELET-ÁZSIAI NYELVEK
VISZONYÁRÓ L

A koreai nyelvet, amely ma közel 50 millió ember anyanyelve Koreában, Mandzsúriában, Japánban és Szibéria egyes vidékein, az altáji nyelvcsalád külön ágába tartozónak vallja a nyelv tudósok többsége. Agglutináló jellegű nyelv, genetikailag és tipológiailag eltér egyéb, kelet- és délkelet-ázsiai nyelvektől, a japánt kivéve, mellyel számos rokonvonást mutat. Az izoláló kínai és vietnami nyelvvel ellentétben a hangmagasságnak nincs jelentésmegkülönböztető szerepe.

A kelet- és délkelet-ázsiai nyelveket genetikai és tipológiai különbségeik ellenére két szempontból mégis egy csoportba tartozóként vizsgálhatjuk:

I. a szókészlet igen nagy százalékát kínai eredetű lexikai elemek alkotják,

II. az európai nyelvekkel ellentétben /nem vizsgálva egyéb ázsiai, afrikai nyelveket/, a grammatikai személy-kategória periferiális helyet foglal el, ugyanakkor igen fontos szerep jut az ún. tiszteletiség kategóriájának.

1./1. A koreai nyelv szókészletében kb. 70-80 % a kínai eredetű szavak aránya. Kínai szavakat használnak az országnevek, a világtájak, a számok, a természeti jelenségek egy részének jelölésére. A tudományos, politikai és művészeti terminológia szinte teljes egészében kínai. Hasonló az arányuk a japán és a vietnami nyelvben is, mindez a kínai civilizáció primátusának bizonyítéka az általunk vizsgált térségben. Korea és Vietnam évszázadokon át Kína vazallus állama volt, a kínai írásbeliség, kultúra a konfucianizmus és buddhizmus terjedését szolgálva, azt követve hatolt be ezekbe az országokba. Korea földrajzilag Kína és Japán között foglal helyet, történelme során a kulturális közvetítő szerepét játszotta: a kínai írásbeliséget és vallást koreai szerzetesek terjesztették el a szigetországban.

A kínai képirás szerint egy morfémának egy jel felel meg. Az ember kínai jele: 人, kínai olvasata ʃen, koreai: in, japán: jin, vietnámi: dân. Egy másik jel: 民 ember, embercsoport, kínai olvasata: min, koreai: min, japán: min, vietnámi: nhân. A két szóelem együtt is szerepel. 人民 jelentése: nép, kínai olvasata: zenmin, koreai: inmin, japán: jinmin, vietnámi: nhândân.

A sort tovább folytathatnánk szavak ezereinél, előfordulhat 3-4 elemet tömörítő szó is: koreai: tesaquan, japán: taishikan, vietnámi: đai su quan. Jelentése: követség, a három elem szó szerinti lefordítva: helyettes ember ház.

A szavak kiejtésében mutatkozó eltérés magyarázata az, hogy vagy az archaikus kínai nyelvből, vagy valamelyik nyelvjéből vették át az illető szót, ami ugyanakkor a saját nyelv antikudációs bázisának megfelelően is megváltozott.

I./2. A kínai írásbeliség sokáig uralkodó volt a vizsgált országokban. Észak-Koreában és Vietnámban ma már betűírást használnak. A magyarázat a kultúra demokratizálására irányuló törekvésben keresendő; a hieroglifákat rendkívül nehéz megtanulni, állandóan gyakorolni kell, erre időt, pénzt csak a kiváltságos osztályok gyermekei tudtak biztosítani. Bár Koreában 1443 tól létezik nemzeti hangjelölő betűírás, ami 40 betűs; ezt sokáig tilos volt használni, később is csak a kínai nyelv rendszeréből hiányzó ragok, névutók jelölésére használták. /A Japánban ma használatos szótagjelölő hiragana és katakana írásnak ugyanez a funkciója./

Észak-Koreában 1946-ban eltörölték a képirás használatát, de egy probléma megmaradt: a széles tömegek és különösen a kínai jeleket már kevéssé ismerő fiatalabb generáció számára sok kínai szó érthetetlen, vagy csak részben érthető, nem világos az etimológiája. Ez ahhoz hasonlítható, amikor nálunk valaki nem érti az irreverzibilis szó jelentését, vagy nem tudná megmagyarázni a demokrácia szó etimológiáját. A koreai értelmiséget ugyanez a cél hevíti, mint nagyjainkat a reformkorban: ma Koreában hivatalosan támogatott és irányított nyelvújító mozgalom tevékenykedik, eredményeit széles körben népszerűsítik. A néhány éve kiadott, a mai koreai nyelv szótára egy fiktív, 1980-1990-re elképzelt nyelvállapotot tükröz, a benne szereplő szavak egy részét ma még senki sem beszéli. A mozgalom nem mentes a purista túlzásoktól, végső célkitűzésében azonban helyes és demokratikus.

II./1. A keletázsiai, délkeletázsiai nyelvekben elhanyagolható az európai nyelvekre oly jellemző személy-kategória szerepe, nincs személyragozási rendszerük. Ebben megegyezik az izoláló kínai és vietnami, az agglutináló koreai és japánai. A személy-fogalom, a személyragozás helyett a vizsgált térség sajátos társadalmi feltételeinek megfelelően a tiszteletiség kategóriája^{1./} érvényesül nagyobb erővel. A tiszteletiség kategóriájához sorolhatók mindazok a nyelvi megkülönböztető jegyek, amelyek a beszélő, a beszédpartner vagy egy harmadik személy közötti társadalmi viszony milyenségére utalnak. Ez, a tárgyalt nyelvek morfológiáját, szintaxisát valószínűleg átszövő nyelvi szemlélet a konfucianizmusban gyökerezik. Ennek a tanításnak rendkívül fontos eleme az etika és az azt konkretizáló etikett. Koreában különösen a Li dinasztia alatt /1392--1910/ nőtt meg a tisztelet kifejezésére szolgáló nyelvi eszközök száma; ekkor élte virágkorát a konfucianizmus.

II./2. A tiszteletiség kategóriája a lexikában is tükröződik, számos olyan szinonimapár van, amelyek csak a tiszteletiség fokában különböznek.

nä cip	az én házam
tangsünŷ <u>täk</u>	az ön háza /hajléka/
nä anhe	az én feleségem
tangsünŷ puin	az ön felesége /hitvese/

És így tovább, a példákat lehet sorolni: én eszem, de: ön étkezik; én alszom, de: ön nyugszik; nekem adnak, de: én önnek átnyújtok valamit, stb. Az európai nyelvek /jelen esetben a magyar/ analóg szinonimapárjai csupán stilisztikai variánsok, a keletázsiai nyelvekben viszont kötelező tiszteleti formák.

A koreai nyelvben a tisztelet részletes kifejezése ma is élő, aktív szemlélet. Az öpoi /"szülő"/ szót ma már csak Kim Ir Szennel kapcsolatosan lehet mondani.

1./ Az elnevezést Mártonfi Ferenc tanulmányából vettem.

Ilyen szerkezetekben: öpöi sulvöng ("a vezér, aki olyan, mintha a szülőnk volna"). Az elvtárg szó új fogalom a koreai nyelvben, egy speciális szó pár alakult ki: a magas állást betöltőket tongciraik, a kisebb rangú embereket tongmuraiknak kell hívni. A világi ösztönzés k. tréfából időnként az előző formát használják egymás megszólítására; ez a fajta nyelvhasználat a koreai ak nemtetszésével találkozott.

A nyelvben is tükröződik az ország tragikus kettéosztottsága, az állandó háborús légkör, pszichózis. Bizonyos szópároknak a megvetés, a gyűlölet megkülönböztető jeggyé alakul, a két szó felszerelése szigorúan tilos. Bizonyos szóösszeefüggésben kötelező a választás közöttük. A testrészek nevénél jól megfigyelhető ez a tendencia:

čikui - nachcok ("arc - pofa")
 möli - kolthong ("fej - kobak")
 son - əphpal ("kéz - mancs")

Ilyen típusú mondat a koreaiiban (Észak-Korea) elképzelhetetlen: Az ellenség keze, arca, szeme. Csakis mancsról, pofáról lehet szó.

A tiszteletiség kategóriája tükröződik a gazdag személyes névmás rendszerben is. Attól függően, hogy a beszélő beszédpartnerével milyen társadalmi viszonyban van, kötelező érzéssel változik az őt jelölő névmás. A vietnami nyelv hasonló vonásai ezen a téren közismertek, de ez a helyzet a kínaiiban és a japánban is.

II./3. A rendkívül gazdag igeragrendszer egyik magyarázata a tiszteletiség kategóriája. Az ídetartozó ragok száma száznál is többre tehető, a nyelvészek máig sem tudták megállapítani pontos mennyiségüket. A tiszteletiség kategóriája kötelezően előírja minden mondatban az állásfoglalást: az "esik az eső", "nem", "helyes" típusú mondatokban is tükröződnie kell a hallgatóhoz vagy egy harmadik személyhez fűződő viszonyunknak. Az ismert Karinthy novellában leírt eset elképzelhetetlen, a koreai ember tegezés és magázás között ingadozva nem választhat semleges formát.

A koreai nyelvben különösen az ige (és melléknév) verbum finitum ragjainak kiválasztásában tükröződik a tiszteleti orientáció.

Európai szemléletű emberek kétségtelenül a tiszteleti orientációt kifejező ragok használatát a legelőnyösebbnek tartják, lévén, hogy az európai nyelvek az ilyenféle viszonyok kifejezésére kevesebb (tegezés-magázás) és eltérő (körülírások) formákat használnak.

A legfontosabb tiszteleti verbum finitum ragok a következők (a vizsgált ige: pota "néz", az ige-tő po-):

Jelen idő: ponj a rangban mellettem, vagy alattam állóhoz
"lát"
po
poŋtə közömbös forma, az újságok nyelvében
poŋciyo udvariassági forma, főleg a nők és gyerekek használják
kellékes hangzása miatt a rangban felettük állóhoz.
poŋnitə udvariassági forma, a rangban felettem állóhoz.

Múlt idő: poassni
"látott"
poassə
poassitə
(-ass- poassciyo
végző- poassŋpnita
dés)

Jövő idő: pokessni
"látni fog"
pokesso
pokessitə
(-kess- pokessciyo
végződés) pokessŋpnita

A jelen időben leírt tiszteleti fokozatok a múlt és jövő időben is érvényesek. Néhány példa a használatukra:

1. Halapŋciyo ! Cŋnŋn yonghoaquaně kapnita.
"Nagyapa ! (Én) moziba megyek."
2. Yŋngsŋi ! Nanŋn yonghoaquaně kaŋ.
"Jong Si ! (Én) moziba megyek."
3. Yŋngsŋi ! Halapŋcinŋn yonghoaquaně Kasipnita.
"Jong Si ! Nagyapa moziba megy."

Az első mondatban az idősebb iránti tiszteletet a tiszteletiséget kifejező személyes névmással (cŋ) és a verbum finitum tiszteleti ragjával (-pnita) kelleli kifejezni.

Európai személeletű embernek kétségtelenül a tiszteleti orientációt kifejező ragok használata a legmeghatározóbb jele, lévén, hogy az európai nyelvek az ilyenféle viszonyok kifejezésére kevesebb (tegezés -magázás) és eltérő (körülírásos) formákat használnak.

A legfontosabb tiszteleti verbum finitum ragok a következők (a vizsgált ige: pota "néz", az igerő po- ,):

Jelen idő: poni a rangban mellettem, vagy alattam állóhoz
"lát" po
poŋte közömbös forma, az újságok nyelvében
poŋciyo udvarias forma, főleg a nők és gyerekek használják
kedves hangzása miatt a rangban felettük állóhoz,
poŋŋite udvarias forma, a rangban felettem állóhoz.

Múlt idő: poassi
"látott" poassi
poassta
(-ass- poassciyo
végző- poassŋpnita
dés)

Jövő idő: pokessi
"Játni fog" pokesso
pokesssta
(-kess- pokessciyo
végződés) pokessŋpnita

A jelen időben leírt tiszteleti fokozatok a múlt és jövő időben is érvényesek. Néhány példa a használatukra:

1. Halapŋciyo ! Cŋŋŋ yonghoaquaně kapnita.
"Nagyapa ! (Én) moziba megyek."
2. Yŋngsŋi ! Nanŋŋ yonghoaquaně kaŋ.
"Jong Si ! (Én) moziba megyek."
3. Yŋngsŋi ! Halapŋciŋŋ yonghoaquaně Kasipnita.
"Jong Si ! Nagyapa moziba megy."

Az első mondatban az idősebb iránti tiszteletet a tiszteletiséget kifejező személyes névmással (cŋ) és a verbum finitum tiszteleti ragjával (-pnita) kelletl kifejezni.

A második mondatban közömbös névmást (na) és a velem egyenrangúnak, barátnak járó verbum finitum (-o) ragot használhattam. A harmadik mondatban a barátomnak járó -o verbum finitum ragot használtam, de előtte ott áll egy másik rag (-si), amely a nagyapám (egy harmadik személy) iránti tiszteletemet fejezi ki. Természetesen ennek is kötelező a használata.

A koreai nyelv tehát tiszteleti formákban rendkívül gazdag, a kiterjedt agglutinálás is részben ennek a szolgálatában áll.

III. A verbum finitum kiterjedt ragrendszere nemcsak a keletázsiai nyelv-
szemlélet rokonságának, hanem azon belül a koreai és a japán nyelv struk-
turális egyezésének (vagy legalábbis hasonlóságának) is a bizonyítéka.
A következő mondat jól szemlélteti ezt a hasonlóságot:

jp.	この人は、この山から生まれた。	TA= tematikus alany
kor.	이 사람은 산에서 태어났어.	VA= valódi alany
magy.	Ez az ember a hegyről született.	VF= verbum finitum

A mondat magyar fordítása: "Ez magastermetű ember". "Ennek az embernek magas a termete", "Ez az ember magas". A mondat két strukturális egyezésről árulkodik:

- a.) a verbum finitum (VF) megléte és felhasználása a tisztelet orientáció kifejezésére: jelen esetben a közömbös újságnyelvre utaló raggal,
- b.) a japán és a koreai nyelvben egy mondatban két alany: tematikus (TA) és valóságos alany (VA) lehetséges: mondatunk tanúsága szerint a tematikus alany valamilyen egészt (ember) fejez ki ott, ahol a valódi alany ennek az egésznek valamilyen részére (termet) utal.
A két alany megkülönböztetésére ragokat használnak.
(jp: wa - ga, kor.: ũn - ka)

Egy helyütt már kitértem arra, hogy a koreai nyelvben a melléknév valóság-
gal az ige egyik alosztálya, annyira hasonló formai jegyekkel rendelkezik.
A koreai igeről eddig elmondottak vonatkoznak, a melléknévre is (idő, mód,
tiszteletiség stb.). Egyes tudósok az ige-melléknév elnevezést használják.
A japán melléknév is a koreaihoz hasonlóan viselkedik:
időben, módban, tiszteletiségnek megfelelően ragozható.

Pl: Kono ringo wa yokatta. Kono ringo wa yoida.

I saqua nun chhassta. I saqua nun cohta.

"Ez az alma jó volt." "Ez az alma jó."

Az ún. verbum non finitum felhasználása is a két nyelv rokonságának a bizo-
nyítéka. Jelen: az az európai nyelvekben mellékmondatokkal kifejezett szintag-
mák képzésére szolgál. Ebből következik, hogy a két nyelv mondatalkotásában
kötőszó szerepe elhanyagolható.

Zutsū ga shimash'te hon wo yomu koto ga dekimasen.

Mőli ka aphaső cek űl ilgűl su ka őpsűmnita.

"Mivel fáj a fejem, nem tudok olvasni."

Az okozati viszony kifejezésére a kor. és a jp. nyelv a verbum non finitum
ragját (jp. -te, kor. -aső) használta fel.

A keletázsiai nyelvszemlélet magyarázata az eltérő társadalmi feltételekben
keresendő, a modern szókészlet eredete, a tiszteletiség nyelvi eszközeinek
gazdagsága a patriarhalis, a konfuciánus kultúrában gyökerezik. A nyelvi
gondolkodás Európában más képletet eredményezett. Az európai hatósugarú
latin-görög civilizáció és a kelet-délkelet-ázsiai befolyással rendelkező régi
kinai civilizáció e népek nyelvében él tovább.

Érdeemes és tanulságos volna a kontrasztív nyelvvizsgálat módszereivel meg-
vizsgálni, milyen azonosságok és különbségek fedezhetők fel a latin-görög
kultúrának Európa felé közvetített nyelvi hatások, és a kínai civilizáció Kelet-
és Délkelet-Ázsia felé továbbított nyelvi hatásai között. Érdekes következte-
tésekre jutnánk, s ezeknek nemcsak a nyelvtudomány látná hasznát.